

RAAMATUTE RETSENSIOONID, UUDIS- JA UNUSTAMATA KIRJANDUS

G. Vilbaste. EESTI TAIMENIMETUSED (Tallinn, 1993. - 706 lk.)

Eelmise aasta lõpul ilmus trükist Eesti Teaduste Akadeemia ja Emakeele Seltsi ühiskoostöös postuumselt Gustav Vilbaste (1885...1967) uurimus "Eesti taimenimetused" (Tallinn, 1993), milles on kokku 706 lehekülge. Teos on sündinud autori suurest armastusest, kutsumusest ja kohusetundest oma eesti rahva vastu. Selles on kätketud 25 342 erinevat rahvapärast taimenimetust, millest suur enamik on kogutud otse rahvasuust. Olgu näitena toodud harilik nurmenukk, mille kohta on teoses 220 rahvapärast nimetust (sünonüümi), nagu *härja kaatsad, kikkapüks, kukulinu-sõrmkübarad, kuldkannike, kuldvõti, käekaatsas, lehmanisad, nurmenupud, pasklill, piima-pisarad* jne. Põllumajanduses hästi tuntud punase ristiku kohta on 110 rahvapärast nimetust, nagu *härjapää, härjämähain, jaaninupud, kleenupud, maaristikhein, mesinupud, mesipea, metsristik, punane ärjap, põlluhein* jne. Ka põldtimutit tuntakse mitmesuguste erinevate nimedega, nagu *kassisaba, oravasaba, tiimut, timmathein, timmat, timukas, timot, timukhein* jne. ning aasnurmikat – *aasa liblehein, kastehein, lillehein, maisrohi, nurmikhein, vareskaerad* jne. Teose kasutamist hõlbustavad raamatu lõpus antud ladina- ja eestikeelsed taimenimede registrid. Ladinakeelne register võtab oma alla 21 lehekülge

(lk. 671...691), kuhu on teose toimetajad paigutanud kõige uuemad rahvusvaheliselt kasutatavad nimed. Eestikeelne taimenimede juhataja võtab oma alla 15 lehekülge

(lk. 692...706), kuhu on reastatud praegu Eestis kehtivad nimed. Raamatus on märgitud ka see, kus seda rahvapärast taimenimetust on kasutatud. Nimed on teosesse asetatud ladinakeelse alfabeedi järgi, mis märgatavalt kergendab kapitaalse teose kasutamist.

Tolle raamatu käsikiri valmis G. Vilbastel väga pika aja kestel (1907...1945), mille uurimiseks ja koostamiseks ta põhiliselt kasutas kogu oma puhkeaja. Selle titaanliku uurimustöö läbiviimiseks sõitis ta Eestis tuhandeid kilomeetreid ning pani kirja tuhandete inimeste poolt lausunud nimed eri taimeliikide kohta. Sellest räägib tütar Hele:

"Taimenimesid hakkas Gustav Vilbaste koguma noore mehena juba siis, kui ta kooliõpetajana kogus Harjumaal vanavara. Nagu Gustav Vilbaste alati armastas rõhutada, oli tema põhitööks õpetaja amet. Selle ameti kõrval omandas ta kõrgema hariduse ja doktorikraadi, kirjutas suurema osa teaduslikkudest töödest ning artiklitest. Suveti jõudis ta jalgrattaga mitu korda Eesti risti ja põiki läbi sõita, kogudes materjali herbaariumi valmistamiseks ja tutvus külades ning taludes inimeste elu-oluga ja kombestikuga. Nendest retkedest on pärit ka põhiline osa tema enese poolt kogutud rahva seas teadaolevatest taimenimedest."

Taimenimede kogumistöös abistas teda veel umbes 1700 inimest, mistõttu seda teost võib nimetada ka kogu eesti rahva raamatuks.

G. Vilbaste ise kirjutab oma raamatus "Meie kodumaa taimi rahva käsitluses" (1934): "Rahvapärased taimenimed on osa rahva vaimuvarast. Või veel rohkemgi – taimenimed on osa rahvaluulest, sest suurem osa taimenimesid ei ole mingid lihtsad sõnasünnitised, vaid nende loomisel on arvestatud mitmesuguseid asjaolusid, mis ikka on seoses rahva arvamustega taime omaduste, välimuse või koguni taime tekkimislooga suhtes, vaadatult rahvale omapärase luule ja imede seisukohalt. Sellest vaatepunktist võib taimenimi kajastada mitmesuguseid asjaolusid taimede suhtes."

Raamatu toimetajad dr. Erast Parmasto ja Heino Ahven (1919...1988) kirjutavad: "Loomulikult kuulub meie kõige suurem tunnustus ning lugupidamine teose autorile, loodusteadlasele ja kodu-uurijale dr. Gustav Vilbastele, kes oli sellesse teosesse pannud mitu

aastakümnet kestnud visa töö, raugematu huvi ja särava ande. Selle teosega püstitas ta endale kõige silmapaistvama ja püsivama mälestusmärgi.”

Suurt huvi pakkuv on eelnimetatud raamatus peatükk taimenimede tekkimise võimalustest (lk. 59...69). Selles Gustav Vilbaste märgib, et juba ürgselt jagati kasutamisest lähtuvalt taimi inimeste söögi- ja koduloomade söödataimedeks. Osa taimenimesid on igivanad ja kuuluvad läänemeresoome aluskeelde. Need on peamiselt puude ja sagedamini esinevate põdsaste nimed. Ka söödavate marjade, põlluviljade ning isegi osa umbrohtude nimed näivad olevat väga vanad. Ka nimetus *arstirohi* näitab, kuidas esimesteks arstimisvahenditeks olid meie rahvale rohttaimed. Nende taimede nimetused koosnevad tavaliselt mitmest sõnast, kus sõna esimene pool osutab haigusele või organile, mille ravimiseks taime kasutati, nagu *jooksjarohi*, *silmrohi*, *kopsurohi*, *äkitse haiguse rohi*, *rabanduserohi*, *voolmerohi*, *lagujarohi* jne. Kuid paljudes taimedes osutab sõna *rohi* ka kasvavat puitumatut taime, nagu *orasrohi*, *linnurohi*, *konnarohi* jne.

Enamik eestikeelseid taimenimesid on liitsõnad, kus esimene pool näitab sageli taime omadust, kasutamisi, välimust, maitset jne. Mõne taimenime tekkimist võis põhjustada ka usk taime võimesse, nagu *nõiarohi*, *nõiahammas*, *vägihein* jne.

Taimenimede kogumise kohta kirjutab G. Vilbaste (lk. 98): “Olen taimenimesid kogunud võrdlemisi kaua aega. Selle töö eelduseks oli taimenimede õppimine emalt, kes tundis võrdlemisi hästi koduümbruses kasvavaid taimi. Alustasin taimenimede ülesmärkimist taskuraamatusse käesoleva sajandi esimesel kümnendil. Taimenimesid küsisin vanematelt inimestelt, kel oli teadmisi taimedest ja nende kasutamisest igapäevases elus. Minu laialdased suvised botaanilised uurimismatkad Eestis võimaldasid mul koguda taimenimesid paljudes kohtades ja teha koha peal järelpärimisi nende nimede kohta, mille mõiste ei olnud küllalt selge. Need matkad võimaldasid tutvuda ka murdeliste iseärasustega ja taimenimedega eri murretes. Kui oli käepärast vanemaid inimesi, kel oli aega, siis jätkus ka mul aega nende kõnetamiseks. Ma ei jätnud karjapoissegi rahule, sest nad on mõnigi kord head taimetundjad. Sagedasti külastasin vaestemaju, kus inimestel palju aega. Isegi rongisõidul küsitlesin vanemaid kaassõitjaid teatud kava järgi. Inimesed teavad ju paljusid taimi eriti nende õitsemisaja järgi. “Rohumüüjaid eitesid” olen küsitlenud suuremates linnades, nagu Tallinnas, Tartus, Pärnus ja mujalgi õige põhjalikult ning kirjutanud üles nende teadmised rohtude kasutamisest, mida nad müüsid. Aegamööda tekkis rohtude müüjatega tutvuski ja nad kutsusid mind siis enda juurde, kui oli midagi uut näidata. Tartus külastasin ma neid koduski. Rohueided tunnevad ju peamiselt neid taimi, mida müüvad, kuid mõned teavad ka rohkem. Oma teadmised ravimtaimedest on nad omandanud vanadelt külainimestelt, peamiselt neilt, kes on haiguste ravimisega metsarohtude abil tegelnud juba kauemat aega ja kelle teadmised on edasi kantud vahest juba põlvest põlve. Kõneldakse, et isegi arstid on soovitanud kasutada metsarohtusid.

Olen külastanud ka lilleeitesid linnaturul ja neiltki küsinud müügil olnud taimede nimesid. Samuti olen kasutanud ka kerjajate teadmisi taimedest. Maanteel liikudes peatasin mõnikord vanemaid teekäijaid. Alati leidis tee ääres kasvamas taimi, mida me “ei tundnud”. Nii need taimenimed kogutigi.”

Sellest lühiülevaatest näeme millise suure hoole, visadusega ja armastusega kogus rahvapäraseid taimenimesid G. Vilbaste.

Kuid selle raamatu autor G. Vilbaste (1935. a.-ni Vilberg) on paljudele tuttav juba ka varasematest aegadest. Tema sulest ilmus 1922. a. esimene eestikeelne kasutamiskõlbulik taimemääraja “Eesti taimestik koolidele”, millele õige pea (1925, 1936) järgnesid parandatud ja täiendatud trükid. Neid on taimede tundmaõppimisel ja määramisel kasutanud tuhanded keskkoolide ja põllunduskeskkoolide õpilased ning Tartu Ülikooli üliõpilased. Käsiraamat “Puid ja põdsaid talvel” (1948) on siiani jäänud asendamatuks loodussõprade abiliseks.

Rohket kasutamist on rahva poolt leidnud ka tema raamat “Meie kodumaa taimi rahva käsitluses” (1934, 1935), milles räägitakse taimede haigusi ravivast toimest ja taimedega värvimisvõimalustest ning selles antakse ka esimene ülevaade eestikeelsetest rahvapärastest taimenimedest. 1922...1924. a. oli ta ajakirja “Loodus” tegevtoimetaja ja 1930...1938. a. andis toimetajana omal kulul välja ajakirja “Loodusvaatleja”. Märkimist väärivad veel tema suured teened looduskaitse alal, toimetades ka kogumikku “Looduskaitse” (I – 1937,

II – 1940). Peale selle on ta tegelenud vanavara kogumisega, keele ja rahvaluule uurijana, kodu-uurijana jne.

J. Kuum

MÄRKIMISVÄÄRNE KÕRGKOOLIÕPIK

(Ü. Olli “Söötmisõpetus I”, Tallinn, Valgus, 1994. – 304 lk.)

Äsja nägi ilmavalgust EPMÜ Loomakasvatuse instituudi söötmisõpetuse ja toitumisfüsioloogia õppetooli professori Ü. Olli järjekordne raamat “Söötmisõpetus I”. See on raamat, mille ilmumist on oodanud eelkõige söötmise eriala inimesed pikisilmi. Vaid autor ja tema kõige lähemad kaastöötajad teavad, kui raskelt see kõik sündis. Raske polnud töökale teadlasele ja õppejõule mitte käsikirja kirjutamine, vaid raskeks oskasid raamatu ilmumise teha instantsid, kellest sõltus selle toimetamine ja trükkimine. Pole uudiseks, et teadusliku raamatu kirjutamisel (vähemalt põllumajandusteaduses) peab autor arvestama asjaoluga, et raamatule tuleb üsna tublisti peale maksta. Ka selle raamatu puhul on pidanud autor maksma kirjastusele nii tuhandeid rublasid kui kroone – ikka sellepärast, et ta oleks meil olemas ja meile kõigile igapäevaselt kasutatav.

Kuigi autor on raamatu kirjutamisel mõelnud eelkõige Eesti Põllumajandusülikooli loomakasvatuse eriala üliõpilastele ja magistrandidele, on see asendamatuks käsiraamatuks ka teadlastele ning teadusesse pürgijatele. See on fundamentaalne teos, mille kaante vahel on autor koondanud söötmisõpetusalased kõige kaasaegsemad seisukohad nii söötmisfüsioloogiast, söötade toitainete sisaldusest, toitainete omastavusest kui ka toitainete tarbenormide arvestamise alustest. Raamat annab põhjaliku ülevaate vitamiinide ja mineraalelementide ainevahetuse ning söötade hindamise kohta. Eraldi väärib märkimist kahtlemata raamatu XVI peatükk, kus autor on esitanud neljakeelse söötmisalase sõnastiku. See on suureks abiks kõigile erialaspetsialistidele võrkeelse kirjanduse lugemisel ja tõlkimisel.

Esmakordselt on prof. Ü. Oll avaldanud eestikeelses kirjanduses väga põhjaliku ülevaate söötmisõpetuse ajaloost ning selle arengust läbi sajandite. Kõrvuti maailmanimedega on selles peatükis leidnud koha ja tunnustuse ka kõik Eesti suurmehed, kes on oma tööde ja tegemistega olnud seotud põllumajandusloomade söötmisalase teaduse arendamisel ja õpetamisel. Pole kahtlust, et ainuüksi selle raamatu ilmumine pikendab esitatud nimekirja ka autori võrra.

Raamatu pealkiri, “Söötmisõpetus I”, viitab sellele, et autorilt on peagi ilmumas lisa. Ilumisejärge ootab “Söötmisõpetus II”, kus autor käsitleb erinevate põllumajanduslike produktiivloomade söötmist. Me kõik soovime, et järgmine raamat ilmuks kiiremini, et professor ei peaks kulutama selle ilmumisel nii palju energiat ja väärtuslikku aega.

Loodan väga, et selleks ajaks kui oleme jõudnud põhjalikult läbi studeerida ilmunud raamatu, näeb ilmavalgust ka professor Ü. Olli järgmine kapitaalne teos “Söötmisõpetus II”. Selleks aga soovime professorile head tervist ja libedat sulge.

O. Kärt